
ЗАДУЖБИНА „ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ“
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ

ДЕСАНКИНИ МАЈСКИ РАЗГОВОРИ
Књ. 35

ДЕСАНКИНИ МАЈСКИ РАЗГОВОРИ

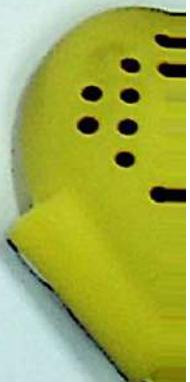
ПОЕЗИЈА МОША ОДАЛОВИЋА

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 26. септембар 2017.

Уреднице
ЗОРАНА ОПАЧИЋ
МИРЈАНА СТАНИШИЋ

Београд
2018.

Зорана ОПАЧИЋ¹

УДК – 821.163.41.09-1 Одаловић М.

Учитељски факултет у Београду
Универзитета у Београду
Teacher Education Faculty
University of Belgrade

РАЗМИЦАЊЕ ОКВИРА НАИВНЕ ПЕСМЕ²

Сажетак: У раду контекстуализујемо поезију Моша Одаловића у књижевноисторијском и поетичком смислу, покушавајући да укажемо по чему је Одаловић иновативан и самосвојан у поезији за децу и чиме заслужује место у канону српске наивне песме. У првом делу рада указујемо на рецепцију несразмерну статусу који заузима у корпузу српске поезије за децу. Затим се бавимо питањем дијахронијског сазревања у Одаловићевој поезији. Песник кроз оквире наивне песме исказује најсложеније проблеме бића и проговара о националној трагедији, егзистенцијалним и метафизичким питањима. Својом визијом мудрости биљног постојања Одаловићева поезија наслана се на поетику неосимболизма. Песничка поетика заснована је на идеји да и најмањи делић појавне стварности представља важан чинилац универзума у коме се огледа божанска мудрост. Потресна лирска исповест о отетом завичају који је из стварносног прерастао у метафизички чини најинтимнији, најпотреснији круг певања. На основу свега реченог, јасно је да је Одаловић много чиме размакао границе наивне песме, те да његова поезија чини значајан чинилац српског песништва за децу.

Кључне речи: концентрични кругови певања: дете – породица – сеоски колектив – завичај, песничка, космогонија, отети завичај, метафизички подтекст, митски подтекст, канон српске поезије за децу.

Књижевна каријера Момчила Моша Одаловића траје више од четири деценије, од почетка 70-их година.³ Започела

¹ zorana.opacic@uf.bg.ac.rs

² Овај рад настао је у оквиру научног пројекта „Смена поетичких парадигми у српској књижевности двадесетог века: национални и европски контекст“ (бр. 178016), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ Током 70-их година прошлог века Мошо Одаловић објављује три збирке песама: *Тако и толико* (1973), *Врло важно* (1975) и *Да ти кажем нешто* (1977).

је неколико година после Ршумовићевих песничких збирки⁴. Међутим, позиције ова два писца се разликују, ако ни по чему другом, онда по запажености у књижевној јавности. И док је Ршумовић одавно стекао статус живог класика и најзапаженијег писца за децу после Радовића, Одаловића су главна књижевна признања и вальана валоризација његовог књижевног опуса, па, самим тим, и заслужено место у канону српске књижевности за децу, заобилазили све до новијих дана. За то су могућа бар три разлога. Један лежи у патријархалној слици света која чини темељ Одаловићевог песничког доживљаја. Колико год да је слика детињства на селу, у многољудној породици-кошници базична, дубоко уроњена у биће српске поезије за децу, у последњој четвртини века она, једноставно, није више била доминантна (па, вероватно, ни „модерна“). Заменили су је призори ужурбаног, превасходно градског живота и изменењени однос млађих према ауторитетима, сасвим опозитан строгој породичној хијерархији у Одаловићевом певању. Други разлог јесте постепени песнички развој аутора који је са годинама градио, развијао и усложњавао свој поетички образац. И трећи могући разлог може бити и чињеница да је у првој деценији своје каријере био везан превасходно за свој матични простор Косова и Метохије: тек од 80-их Одаловић почиње да објављује своје збирке ван Приштине: у Београду, Крагујевцу, Горњем Милановцу и Сарајеву.⁵

Патријархална слика света и сеоски начин живота, као и видљиво наслеђе традиционалне поезије често су бивали виђени као основне одређујуће карактеристике Одаловићеве поезије, па тумачи (до новијих дана) нису, чини се, ни гледали дубље и подробније у њен поетски свет (иако код Одаловића има и много тога сасвим особеног). Јер, како другачије тумачити чињеницу да је о Одаловићевој поезији веома мало писано (судећи по библиографији, до 2000-те године на

⁴ Ршумовић током 60-их почиње да се бави приповедном прозом (*Тандара мандара* 1966. и *Причанка* 1967) а поезијом од 70-их: збирке песама *Ма шта ми рече* (1970), *Још нам само але фале* (1975), *Вести из несвести* (1976), *Домовина се брани лепотом* (1976), *Хајде да растемо* (1978).

⁵ *Пегави генерали*, Приштина: Јединство / Горњи Милановац: Дечје новине, 1980; *Од амебе до бебе*, Београд: Делта прес, 1982; *Mama je glagol od glagola raditi*, Књижевна задруга Drugari, 1986; *Neko je ukrao lastu*, Сарајево: Књижевна јединица Drugari, 1987; *Овде нешто није у реду*, Крагујевац: Светлост, 1988.

објављених шеснаест збирки поезије у издавачким кућама широм бивше Југославије јављају се само два приказа песничких књига у часопису *Детињство*⁶) а да се у историјама књижевности за децу Одаловић и даље процењује као песник „шаролик и несразмеран“ по својим уметничким дометима (Милинковић 2014: 513). Па и данас, после готово свих важних награда које је добио за своја књижевна дела⁷, о Одаловићу постоји око тридесетак приказа и научних текстова, па сматрамо да је крајње време да се та несразмера умањи.

Одаловић је у Радовићевој *Антологији српске поезије за децу* (1984) издвојен као један од песника који започињу нову етапу српске поезије (период од Змаја до Ршумовића антологичар Радовић види као заокружену епоху): „Нови циклус почеће од Ршумовића и завршиће се песницима који још нису рођени. Влада Стојиљковић, Владимир Андрић, Славица Јовановић, Мошо Одаловић, Ђуро Дамјановић, биће стари као Тартала или као ја“ (Радовић 1984: V), и поред чињенице да те године иза себе има већ пет збирки песама. Но, у једноме је Радовић био у праву: најзначајнији део свог стварања – чак двадесет седам књига поезије, приповедне прозе, романа, сликовница и заједничких збирки, Одаловић је објавио после ове Радовићеве антологије (у ту цифру нисмо укључили осам антологија у којима је заступљен, ни педесетак песама заступљених у бројним листовима за децу и часописима, као ни тридесетак књига које је илустровао). Реч је, дакле, о веома плодној књижевној каријери, па се три и по деценије после Радовићеве „најаве“ Мошо Одаловић коначно може уврстити у категорију значајних писаца, па и живих класика. Због тога ћемо у раду покушати да укажемо по чему је његова поезија особена и чиме је размакао границе наивне песме.

6 Драгољуб Јекнић, „Два пјесничка слоја (Приказ књиге: Мошо Одаловић: *Пегави генерали*, Приштина – Горњи Милановац, 1980)“, *Детињство*, год. 7, бр. 3, 1981, стр. 59–60; Велиша Јоксимовић, „Мошо Одаловић: *Том Сојер у Црној Гори*, Сараорци, 1991“, *Детињство*, 1993, год. 19, бр. 1–2, стр. 48–50.

7 Одаловић је добио Вукову награду, Повељу Змајевих дечјих игара, Невен, Награду Политикиног забавника, Златни кључић града Смедерева, награду Златни Гаша, новосадско Звонце популарности, Горанову плакету, Грачаничку повељу, награде Гордана Брајовић, Принц дечјег царства из Бањалуке, Жичку хрисовуљу и Награду Десанка Максимовић, а носилац је и Змајевог штапа – почасне награде Змајевих дечјих игара. Највећи број награда додељен је, такође, после 2000.

Одаловићев песнички развој је евидентан. Ако дијахронски посматрамо његово стваралаштво, запажамо постепену песничку еволуцију и кретање од песама заснованих на непосредном дечијем искуству ка усложњавању песничког израза, брушењу песничке форме и дубљењу симболике наивне песме⁸. Већ збирка *Од амебе до бебе* (1982) указује на измену у певању, на сазревање песничког израза а збирке из 90-их, посебно оне после 2000-те (*Где је лампино дете*, 2008, *Жича пчелино чедо*, 2009. и др.) показују да је реч о важном песнику за децу.

На почецима певања Одаловићеву поезију карактеришу наглашена наивност и једноставност у доживљају сопства и света: песнички глас најчешће припада младом песничком гласу⁹, или, пак, оном који себе представља као „одраслог вршњака”¹⁰, и поред чињенице да с времена на време говори са дистанце, саветодавним тоном¹¹, наслађујући се на традиционалну, змајовинску поетику („Чика Јовина странка“). У зрелијој фази долази до узбиљења наивне песме, које се реализује певањем о метафизичким и апстрактним темама, укључивањем митског подтекста и интертекстуалности у певање, а пре свега певањем о изгнанству, односно феномену отетог завичаја. Управо ово кретање од једноставног ка сложеном, од хумористичког и гротескног ка трагичном и вишезначном чини поезију Моша Одаловића несвакидашњом и особеном.

Одаловићева песничка космогонија

Поменутом збирком снажне и целовите замисли, *Од амебе до бебе* (Одаловић 1982), у којој се тематизује велика

⁸ Неке од песама поступно мења и изграђује, па можемо пратити како сама песма зри а њена форма и значење се дубе и глачају.

⁹ „Замолио бих другарски / другове зечеве / да уђу у дневник / и поједу кечеве“ (Одаловић 1975: 40), песма „Радуј се“ (Одаловић 2017: 177) или „Немате ни ви двеста година, / па да смо за вас увек мали. / Испод наших будућих брчина / расту будући генерали“ („Будући генерали“; Одаловић 1980: 8).

¹⁰ „Време је да објасним због чега се толико залажем да будемо вршњаци (...) И ево, признајем, да смо све песме у овој књизи заједно написали (...) Ето, тако и толико. И не заборавите да смо вршњаци.“ (Одаловић 1975: 74).

¹¹ На пример, „Моји шашави дечаци /.../ будите моја послушна дивизија, / објаснију вам / шта је то историја“ (Одаловић 1975: 15).

еволутивна кружница, песник показује тежњу ка креирању целовите космогоније. Песник са једнаком пажњом пева о макрокосмичким и микрокосмичким појавама, трудећи се да апстрактно и метафизичко, које се обично сматра пољем значењски недоступним младом читаоцу, приближи дечјем искуству, применом различитих књижевних поступака. У збирци, такође, запажамо једну од основних идеја Одаловићеве песничке поетике: сваки, па и најмањи делић појавне стварности једнако је важан делић универзума у коме се огледа божанска мудрост (отуд и певање о мравима, врапцима, пчелама као божјим створењима).

У уводној песми „Рађање света“ пева се о теорији великог праска и настанка Сунчевог система, Земље, до поступног настанка живог света из „пра-пра-праматерије“ („Из вреле космичке фуруне, / из жутог небеског праха / Сунце се на Млечном путу родило. / Затим су блеснуле муње, / и све се као трептај дододило – / Земља је провирила из страха“ – Одаловић 1982: 5). Ова комплексна тема приближава се наивној свести својом сликовитошћу, антропоморфизацијом живог и неживог света која важи и за остale песничке збирке (бактерије су „брљиве“ бебе, амебино срце куцка, „Сунце певуши по васиони“, камен се „разгаламио“), хумористичким тоном певања и, изнад свега, снажним виталистичким духом којим се прославља настанак сваког животног облика: „мравовођа виче: Живот се разбукао!“, „Живели биљни котиледони!“, „Дивота, дивна дивота, / дајте и мени мало живота“ (Исто: 5–6).

Већ у овој збирци видљиво је коришћење митског подтекста. Сунце је, као и у древном соларном миту, годар и творац живота на Земљи: оно нарећује се и љути на земаљска бића. Из забиља и првих организама о вања, снажној вољи за опстанак

раскидиво сплетене у исто клупко (која је, као и карактеристична и за поезију неосимболиста¹² – али и за поезију Десанке Максимовић). Радост и мука бивања преноси се дуж биљне верикале корен – стабло – крошња – гране – листо-

¹² Мотив биљне мудрости јавља се, између остalog, и у „Песми о цвету“ Бранка Мильковића: „Један малени цвет / још ни проговорио није / а већ је знао све тајне Сунца / и све што земља крије. (...) Један малени цвет / на зна да чита и пише, / ал' зна шта је живот, шта је свет, / и мирише, мирише.“ (Мильковић 2011).

ви, чиме се наглашава како сваки облик постојања дели заједничку судбину свих живих бића. Иако га покреће слепи животни нагон, биљни свет на свим равнима јадикује притиснут животним недаћама („није било лако биљкама на почетку“ – Исто: 9) или истрајава: корен јечи под теретом биљке коју носи („докле ћу овако, зашто ли сам створен!“ – Исто: 13), али каже „издржаћемо све што се мора“; стабло дрвета болно се савија под теретом крошње и биљног дисања; листна нерватура пламти од беса због несташлука деце-листова и тако редом, од „темеља“ до „врха“ биљног организма. И даље, трешња засута снегом „тресе се, јечи, цвокоће“, али не само да има свест како свака невоља мора проћи, већ и снагу да теши „сестру“ вишњу: „Смири се, секо, / пролеће, ипак, није далеко.“ (Исто: 11). Антропоморфизовани биљни и животињски свет способан је да осећа љубав („Шебој проси висибабу“, „Љубав голосеменица“) и љубомору, као и родитељску нежност („Голуб успављује сина“). Настанак људи у Одаловићевој космогонији представља врхунски чин креације („Људи! Рађају се људи!“), па се завршном песмом „Од амебе до бебе“ заокружује еволутивна кружница („Од амебе / до бебе / све се лепо / згодило, / све се / на свету / својим редом / родило“ – Исто: 75).

Животни циклус подразумева не само раст, већ и опадање и нестанак. Певањем о кратковечности биљног света песнички глас сведочи и о теми пролазности, болести, о страху од нестанка – и мада постоји од самих почетака, ова тема је бивала на маргини наивне песме: гљива пламењача уништава биљне културе, немилосрдно им поручујући да се пред смртним часом „не цвили“; лишће је преплашено својим судњим часом који доноси јесен – „биљна дробилица“ („лист листу шапуће: / дошла је по нас.“ – Исто: 33). Овом изузетном збирком песник је успео да представи сложеност животне стварности и мудрост постојања. (Иако је одређени број песама из збирке објављиван и у потоњим изборима, изузетно вредне песме, у које, свакако, спадају прва и последња, најалост, нису увршћиване ни у једно од издања. У последњи избор из 2017. укључена је само једна песма, „Мртав мравојед лежи у трави“, са изменама у интерпункцији и додатим завршним дистихом.)

Концентрични кругови у поезији Моша Одаловића

Лирски субјект Одаловићеве поезије опажа свет у концентричним круговима: од перспективе појединца (детета), преко живота колектива (уже – породични круг, шире – живот комшија и мештана, још шире – слике завичаја и најшире – историјски контекст који дубински мења живот свих припадника заједнице) у који, како смо показали, спада и певање о бильном и животињском свету; најопштији план певања чини доживљај небеске сфере и апсолута који се доводе у везу са људским животом.

Поезија Моша Одаловића проистекла је из оне почетне, самоодређујуће слике света формиране у раном животном добу, тамо где је она, да се послужимо речима Новице Петковића, „пупчаном врпцом везана за један непоновљиви живот у развоју, за непрекинути доживљајни ток“ (Петковић 2007: 183). Њено средиште је, као што смо навели, дете. Оно одрасла у породичном гостишту¹³, у кошници многочлане породице („Овеће породице су као кошнице. Увек се нешто ради, увек зујање“ – Одаловић 2017: 243), што подразумева поштовање породичне хијерархије по старини, почев од узимања хране („Приганице“). Детињство у Одаловићевом певању испуњено је немаштином („Ветар ми однео панталоне“): лирски субјекат је бос¹⁴ и мален растом („жгољавко, / грисини, / трскино дете“ – „Хајдемо до Честобродице“), носи одећу старије деце („Шта смо то облачили, туго моја! Ја сукњицу до седме године, углавном наслеђену“ – Исто: 236), па затим оделонедодер од овчјег руна; „Да, имао сам одело! Модел: то ти је што ти је“ (2017: 239), превелике ципеле („Ено Момчила босог“), различиту дугмад („Кутија за дугмад“, „Дугме“),¹⁵ спава у дну кревета са оцем и браћом („Укрштеница“)¹⁶, пешачи километрима до школе („Ако идеш пешке од куће до школе, / три километра тамо и три овамо, / хоће ли обе ноге да те

13 „У породичном гостишту научиш најпре – да си неважан. Лако научен, никад одучен“ (Одаловић 2017: 234).

14 „Од краја априла до октобра ишли смо боси ко Бушмани. (...) Најлепше је било – бос после топле кише“ (Одаловић 2017: 240).

15 „Дугме се чувало. Ако га изгубиш, носићеш различита“ (Исто: 245).

16 „– Мама, где ћу да спавам? „Аууу, иди код њега; ја ћу се снаћи...“ (...) Било је сасвим нормално да спавам са неким од браће. „Наопачке“, један другом удину ногу“ (Исто: 235–236).

боге / ако раздаљину погрешно срачунамо.“ – „Математика“; Одаловић 1975: 72)¹⁷. Ипак, заштићен је и ушушкан у породичном окриљу. Сећање на то време обликовано је као врста личног мита који се отеловљује именовањем израза који покрећу сећање („потамо се“), као и оживљавањем дијалекатског говора („У други живот“, „Жими овај дан“, „Трајко се изгубија“, „Нема плакање“ и др.).¹⁸ Мириси и укуси кућне трпезе – приганице, качамак, пекmez („Милион тона пекmezа“), хлеб, чесница, ванилице, „жута торта“, кување млека – рекреирају минуло доба. Митологија породице истиче се и циклусом песама посвећеном прослави хришћанских празника: породична слава („Кандило“, „Славски колач“, „Славска свећа“), Божић („Ваистину“, „Божић Бата“, „Жишака среће“), Материце, Очеви („Оци“), Ђурђевдан, Сретење, Ускрс („Велигдан“), Врбица, Младенци – заокружују ову носталгичну слику.

У патријархалној породици „однос родитеља према деци јесте однос надређеног према подређеном (...) Родитељи од свог детета захтевају потпуну послушност, односно беспоговорно, брзо и тачно испуњавање свих својих захтева и наредби“ (Требежанин 2000: 235–236). Деца се у оквиру патријархалне културе често кажњавају батинама („Друже тата кућни команданте“, „Додатак за дисциплину“ и сл.), чак и превентивно („Домаће васпитање“), па у великом броју песама лирски субјект због тога негодује („Кућни команданте“, „Додатак за дисциплину“) или бежи не би ли их избегао („Момчилосаурус трећи“, „Светозар на трешњи чека Халејеву комету“). Залагање за дечја права а против физичких казни песник наглашава и у поговорима својих збирки:

Никако не могу да верујем да још увек добијате батине због поцепаних панталона, изгубљене гумице, разбијеног колена у игри... не преостаје ништа друго него да озидамо велики, велики затвор за родитеље! (Одаловић 1975: 73).

17 „Основну школу до IV разреда учио сам у селу, потом у Липљану – до VIII, ћак пешак. Шест километара у оба правца, вероватно отежано суворим, грубим сиротињством, ал не памтим да сам то тешко подносио“ (Исто: 247–248).

18 То није необичајено за савремену поезију. На пример, песник Милосав Тешин сматра да је сећање на детињство нераздвојиво од првобитног начина говора: „По правилу сам песме таквог инспиративног поекла написао ијекавицом, својим првобитним, матерњим начином говора“ (Тешин у Јовановић 1995: 209), па раздваја начин говора у садашњости (екавицом) од прошлог доба („јекавицом настављам“) у песми „Читајући Данила, Свети Марко“.

По мотивима побуне детета против кажњавања („Досадни сте до космоса: Родитељ ти капу кроји / ал схватиће, ја то иштем / да због деце све постоји – / и Земља и сунчев систем“ – Одаловић 1995: 58) Одаловићева поезија смешта се у корпус дечје песме из последње четвртине прошлог века (по томе су карактеристичне песме Драгомира Ђорђевића, Владимира Андрића, Драгана Радуловића, Рајка Петрова Нога, Владе Стојиљковића и других песника) (о томе више у: Опачић 2015; 2017).

Међутим, кохезиони елемент патријархалне породице није искључиво хијерархијски поредак старијих и млађих чланова, већ и њихова снажна међусобна приврженост и љубав (в. Требежанин 2000: 236). Та приврженост породичном окриљу чини важан поетички чинилац Одаловићeve поезије и огледа се у великом броју песама посвећеном најпре похвали мајчине пожртвованости, радиности, брижности, оној која никад не стаје и никад не спава, оцу земљораднику, који се бори са земљом и свађа с небом, баби и деди који имају важну улогу у одрастању (они га теше кад га ошишају – „Како баба лаже“ или кад плаче због батина – „Како ме дед лаже“; мали Болеслав „бол болује“ због бриге у песми „Балада о затуреном деди“). Овај породични круг певања често се у збиркама издваја у посебне циклусе песама: мајци су посвећени циклуси *Мама је глагол од глагола радити у Друже тата, кућни командант* (1986) и *Код маме унутра у Молим те, чувај се* (1998), збирка *Молитва за моју маму* из 2011. а оцу *То тата не рађа више у Друже тата, кућни командант* и *Татино лепо чудо у Уврнутој књизи* (1995) – у избору из 2017. обједињавају се у циклус *Породичне слике и прилике*.

Шири круг певања чини саборни дух сеоског колективе. „Свет се прозлио, а моји сусељани остали оно што и јесу. Добри, безазлени произвођачи хлеба“ (Одаловић 2017: 248). Из комшијске куће мирише пита („Нос вам загорео“), пеке се ракија, а сви мештани деле своје радости и невоље, па када прослављају принове у домаћинству гости се читаво село: деда се читав дан части с комшијама у „Куд се деда денуо“; Јанаћко угошћује читаво село због певца Крстивоја („Добро јутро, Велика Хочо!“) и сл. (Уосталом, тај дух саборности очувао је песник и у свом делу: отуд бројне песничке посланице-разгледнице, посвете, наглашена комуникативност у песама кроз обраћање онима које познаје и поштује,

укупљивање реминисценција на њихова књижевна дела, као и објављивање заједничких књига.)

Разумљива је потреба да се слика сусељана, сачињена од живописних портрета људи из народа, прикаже са великом благошћу и топлином. Пописујући њихова имена, по рекло, несвакидашње карактерне црте и умећа – песнички субјект покушава да од заборава сачува тај умногоме нестали свет, па да у певању отелови живу слику косовске стварности. Становници Косовског Поморавља приказани су као добри мајстори и вредни домаћини, племенити, христољубиви, меке душе, нежни према деци (Трајче из Доње Гуштерице, „медна душа“ Јанко Послушанко, столар Стјаја, пијаница племенитог, радосног лица); знају, додуше, да буду и презнице, инације, закерала („У реч ми не упадај“; солунски борац Тадија). (По склоности да се пажљивим посматрањем проуче и портретишу несвакидашњи ликови из свакидашњег окружења Одаловићева поезија сродна је Раичковићевим лирским јунацима: Ананију, Вучини, Микајлу и другима, из збирке *Слике и прилике*, 1978.) Њихова марљивост, скромност и брига о кући и имању се идеализују („сељак Божидар у кући Марковића / имао свега – и јела и пића“ – „Помагај Боже“), баш као и сложност и потреба да помажу једни другима у пољским радовима („Радуна, Радула, Радојица, Раде, / нико дане Богу не краде“ – „Радна акција“). Карактеристично је карневалско, хиперболично представљање њихове снаге и телесног раста. Посебно се наглашавају предимензиониране шаке као симбол тежачког живота: плећатом Стојану са Честобродице шака је велика као врећа пшенице, грдосија Прокопије има шаке „грубељаче“ а што Крста бунарџија „за дан ископа, / читаво село вози ноћу“ (Исто: 52).¹⁹

Саставни део тог колектива чини флорални, птичји, анимални свет. Биљни свет антропоморфизује се и изједначава са људским, па трешњу која се разболела („Тишина“) из збирке *Врло важно* (1975) лече тополе и липе, за њом једнако жале и људи и суседов воћњак а топола се види као симбол детињства и завичај птица („Тополе“ – Одаловић 1986: 21). Устаљени мотив Одаловићеве поезије су крилата бића, пого-

¹⁹ И животиње са домаћинских газдинстава су гротеско предимензионираног раста и јединствених способности: „најбољи коњ, најбоља стада“ и чувени певац Крстивоје у Јанаћка („Добро јутро, Велика Хочо“), „ко-кошкетина“ величине ждребета од чије једне перушке се пуни цео јастук („Кокошка се сели у топлије крајеве“), јаре које воли да чита и сл.

тово птице и пчеле²⁰. „Крилата бића призывају чистоту, светлост, небески сјај“, каже Башлар (2001: 90), па својом тежњом ка узлету, сањарењу, уздизању изнад појавне стварности (моћ да се види „птициним оком“ – „као да се летећи космос остварује у интими нашег бића“ – Башлар 2001: 45) бивају блiske детету (дечак „краде“ ласту пре сеобе како би му, као неко ко може да бива у небеској сфери, као небески сабрат „одгонетала стране света“ – „М.О. украо ласту“). Певање о врапцима, ластама, родама – генерализовано птицама *косовчицама* које деле злехуду људску судбину истовремено је и певање о судбини свих становника завичаја, који губе своје гнездо и почињу да живе „у притвору, иза жице“ („Зочиште“).

Небеска сфера. Оно по чему је Одаловићева поезија свим особена јесте успостављање односа појединачног постојања и општег, космичког плана преломљеног кроз наивну свест. Живот на селу зависи од небеске милости и немилости. Човек и природа су нераздвојиви, па се небеска сфера у фолклорној космогонији обично представља као аналогна земаљском свету. То значи да се небеским телима приписују типичне људске радње из домена породичног, земљорадничког, сточарског живота а на то се насллања и Одаловићева поезија: Месец краде плодове да лечи оца, ветар има сина Поветарца, гром је муњин син и сл. Млади песнички глас загледан је у небо, запитан о природи света и сопственом постојању. Он осећа да је саставни чинилац општег поретка и да је његово биће саткано од исте твари као и звезде, биље, космичка прашина. Снажно привучен небесима, наивни лирски глас у њих зури и труди се да им се приближи, да „преточи небо у очи“:

Лежећ на земљи, неконтролисано дуго, системом левка,
претакао сам небо у себе. Широк кадар сводио сам на празно
гледање и помућену свест. Тада би настајало претакање. Када
би стропоштавање добијало катализмично убрзање, наглим
стресом тела пресецао бих игру. (...) Има у мени неког неба
(Одаловић 2017: 239).

Наивна свест је природно склона имагинацији („Мени треба галаксије“, каже лирски глас у песми „Досадни сте до космоса“), па јој, самим тим, и припадају небеса („Духовни

20 Симболика пчеле у Одаловићевој поезији је је богата и разграната. Она није само пчела-радилица, њено зујање симболизује божанску промисао, чemu је у целини посвећена збирка Жича, пчелино чедо.

живот (...) тежи да расте, тежи да се уздиже. Нагонски траји висину“ – Башлар 2001: 54). У Одаловићевој поезији ус- поставља се, стога, својеврсна *космологија погледа*: лирском гласу се стога чини да погледом непосредно осваја небеса, па може да „скочи“ у небо, да препакује звезде, прелистава космичку прашину, гура облаке и везује их ужетом за земљу („Скачемо у небо где је плиће“, „Бескрајна“, Лампино дете“, „Громови на продају“, „Светозар на трешњи чека Халејеву комету“).

У неким песмама лирски јунак прераста у митског хероја који се бори са небеским појавама. Идеја хватања и кроћења муње („чобанског страха“) зачиње се још у песми „Око дома гори плот“, у којој је гром, муњин син, погодио плот. Млади лирски глас бесно прети небеском чеду, изазивајући га: „Послађу те, муњин сине, / у мечкину тамо рупу, / јешћеш трице и кучине – / док измениш памет глупу“ (Одаловић 1986: 43). И у песми „Тврдоловче“ „громче“ изазива человека („село громче, па нас гледа, намигује“) који прихвата изазов и изнова му прети: „– Аха, ту си, лудо громче! / Средиђу те, бићеш кликер, тврдоловче“ – Одаловић 2017: 37). Борба са митским противником реализује се, коначно, у песми „Громови на продају“ (Одаловић 1998: 60). Лирски субјект обраћа се неименованом Другом, позивајући га на заједнички несвакидашњи подвиг, лов на муњу. Тај други остаје на земљи а он, као митски херој, скаче међу облаке да победи муњу и исече је на громове и громиће. Пружа у жејеју партнери да завезжу небо, чиме се, такође, активира митски подтекст („Знатан број митова говори о дрвету, лијани, ужету, пауковој нити или лествама које повезују Земљу и Небо, а помоћу којих се повлашћене особе доиста пењу на небо“ – Елијаде 2011: 53). Муња се приказује као змија, рогата звер која се крије међу облацима (градоносна ала) и коју треба заједнички савладати, ухватити за рогове и бацити на земљу. Јасно је да укључивањем митског подтекста и непосредним укључивањем наивног лирског субјекта у небеску сферу Одаловић размиче оквире наивног певања.

Феномен отетог завичаја

Дубински потрес – косовска трагедија, сеоба, губитак гнезда („неко нам отео гнездо, / а много, много боли“ – „Птице

косовчице“) изазива расап света. Отуд опсесивно варирање стихова о изгубљеним, просутим или помешаним странама света („Трајко се изгубија / изгубија правац“) које су превасходно лична а не само просторна координатна мапа. Позиција угрожености и обездомљености рађа дубоку потребу да се стајна тачка изнова створи у певању. Људи добре нарави чинили су свет Косовског Поморавља а иза њих остали су топоними који сведоче о њиховом постојању (Бистражин, Јажинце, Прилужје, Батус, Зочиште, Речани, Каменица, Витина, Крајиште, Алаш, Топличани, Доња Гуштерица и многи други). Због тога се песник труди да сачини својеврсни каталог цркава, манастира, села, заселака, планина, река, предела у песмама (уз песму „Агапије“ каталог се даје уз горку напомену да су цркве сада „већином у рушевинама“).

Завичај који престаје да бива препознатљив јавља се већ у песмама, причама и записима-цртежима из 80-их и 90-их. У овој етапи постепено снаже мотиви tame и егзистенцијалне хладноће у свету који се полако изопачује и растаче. У песми-цртежу²¹ посвећеној Јордану Николићу каже се: „Нешто ми се Приштина смрачила; спуштам ролетне да је не гледам. Све чешће бежим у моје Старо Грацко. Натоварим туге, теглим за тројицу“ (2017: 33). Исти доживљај света видљив је и у „Низ казаљке истекло“ посвећеној Драгану Радуловићу: „Студено ми, / никад студеније / из ове језе / морам до села / као Јесењин до Рјазанске губерније“ (2017: 26).

Живот у непријатељском окружењу видљив је у песама које садрже алузије на позицију угрожености, упаде на њиве и продају кућа и имања. Завичај почињу да напуштају не само људи и животиње, већ и сама демонска бића („Бабарогино опроштајно писмо“: „Мени се овде само црно пише / и све је црње мојој црној кожи. // Не могу овде ни минут више. / ... / „Нађите неког другог / да вам децу плаши!“/“ – Одаловић 1986: 71). У потресној причи „Одселио се деда Тугомир“ (Одаловић 1986) описују се прве сеобе. Мотив „побрканих страна света“ везан је у овој причи за пса који се враћа у породичну кућу, док Тугомир и баба Гроздана остају да животаре у новој постојбини, обавијени тишином и с прогутаним сузама.

21 Знатан ликовни дар Момчила Одаловића допринео је интермедијалности у стварању: песник и ликовни уметник обједињују се у песми-цртежима у којима слика и реч чине нераскидиву целину. О томе пише Цветковић 2010.

У збирци *Овде нешто није у реду* (1988) јавља се и песма „Ено вука на сред авлије“ у којој се алузивно сведочи о насиљиштву коме су изложени становници, али и инату с којим се одупиру зулуму („Нека кољу!“, „Нека бане!“, „Нека стеже“ – 1988: 33; вук „сустанар“, симбол оних који угрожавају сусељане, јавља се и у песми „У колу српских сестара“). Сличан мотив носи и песма „Козја тужбалица“ о судбини јарца Јарослава који бежи од крволовка на врх планине. Прво лице множине („бежимо“) открива опасност која се надвила над свеколики живаль („не дајмо се, Јарославе, живећемо збратимљено“).

Од 90-их и у збиркама после 2000. ови мотиви постају доминантни: *Неко је украо ласту* (1990), *Лирски покер* (заједничко издање, 1994), *Косовчице* (1998), *Молим те, чувај се* (1998) и др. Већ прва песма збирке *Неко је украо ласту* из дечје перспективе указује на осећање угрожености: „Нешто се озбиљно догађа. / Врапци се сакрили у прућу. / Неко се с татом погађа – купује нашу кућу“, које се, изнова, исказује симболиком хладноће и поремећених временских координата („Купују стране света; / сад побркано све је. / Лето је, мраз пуцкета, / Сунце пахуље веје“ – „М.О. украо ласту“). Песма о Неродимки, реци која се „од тешке сузе“ поцепала на два тока симболизује сепарацију од матичног простора, при чему завичај наставља да живи унутар песничког бића, као његов подземни, унутарњи ток. У позном певању деконструкција појавног света досеже врхунац: песнички глас увиђа да се свет разглобио, потонуо у таму („догорева црнина у Сунчевој чаји“), ништавило („васељена у прах уситњена“), у земљи преораној касетним бомбама. Метафора сталог времена означава да је наступило недоба, антивреме демонског света, чему је посвећена песма „Не дирај нас, сумрачице“: „Ту где буја помрчина, / рушикућа на праг сео; / плетенице у вештице / прећом мрака он је плео. // Помажу му вукодлаци. / Наоштрили црну длаку. / Плету црно, па притежу / и равну и наопаку“.²²

Чак и песме из ранијих периода контекстуализоване у нове збирке добијају знатно ширу, трагичну симболику. Такав је случај са песмом „У пољу смиља и босиља“, која је преживела више измена и постала насловна песма збирке

²² „Веровало се да вештице могу да сваку месец на земљу (...) кад се месец смањује, помрачује, каже се да се он једе, да га једу вештице (але, вукодлаци, ѡаволи вукови)“ (Карановић 2010: 62–63).

*Молим те, чувај се.*²³ У фигури мајке на кућном прагу која благосиља дете на путу кроз живот слива се и умножава симболика свих концентричних кругова у певању. Јер, то више није (само) песма о детету које, одрастањем, одлази у свет. У времену егзодуса она постаје трагична исповест о коначном одласку. Песма се обраћа свима онима који заувек напуштају свој кућни праг, породицу, колектив, завичај – једном речју, свега што их је обликовало, а лик мајке шири се у архетипску слику свих мајки („ено је с твојом мајком – и она благосиља“) – и самог завичаја, који се оставља за собом.

Позиција лирског субјекта у једној од најпотреснијих песама нашег новијег песништва, „Ршуме, јеси ли знао Црњанског“, приказује са чим се све опрашта онај који одлази, па са претходном песмом обликује својеврсну поетичку целину. Мотив трагичних српских сеоба кроз историју уводи се реминисценцијом на јунака *Сеоба* („Вук Исајович коња ми кује.“). Лирски субјект напуштање завичаја доживљава као чупање корења („Трмка кроз саће пустила жиле.“), покушавајући да у памћењу сачува („спакује“) земљу („Пресели одољен, храст, тополу, / Пренеси мравињак, поље и шеву.“; „Чаша извора, нарамак, шуме,“), воду („Низ Ибар моја Ситница тече;“) и небо, своје обичаје („глас полазника уз бадњак вежем“) и међусобну љубав и слогу сусељана („Здрав био, Мошо! Како си, куме?“). Најтежи је, ипак, растанак с родитељима („Мајчине сузе, и очевих је било, / Биће у коферу, оном најтежем.“), због чега му се чини да и сама небеса „цвиле“ због растанка („чућеш како Влашићи цвиле“). Из перспективе ове трагичне лирске исповести читав корпус певања о завичају и свему што га чини (прецизније, што га је чинило) треба разумети

23 Песма се јавља прво под насловом „У пољу смиља и босиља“ у *Друже тата, кућни командант*, (1986); а под истим насловом у *Неко је украо ласту* (1990). Пети дистих у збирци *Друже тата, кућни командант*, условљен тада пожељним мотивима о НОБ-у гласи: „Са срећом подручку, куд год ми ходили, / Козаре нек вас озаре, Сутјеску ми пребродили“ (Одаловић 1986: 54). Песник је осетио да у песми посвећеној мајчиној бризи о детету које одлази од куће овакви стихови нису најадекватнији, па у следећој верзији избацује овај дистих (краћа верзија песме) а затим је даље мења. У збирци из 1998, насловљеној по новом наслову баш ове песме, по мајчиним речима („Молим те, чувај се“) додата је нова верзију петог, претпоследњег дистиха: „Дала ми бели лукац, имам га уза се, / однекуд чујем: МОЛИМ ТЕ, ЧУВАЈ СЕ!“ (Одаловић 1998: 20). У оваквом облику јавља се и у *Добро јутро, Велика Хочо* (2017).

као метафору „препакивања душе“, слагања и похрањивања сећања на оно што је чинило пређашњи живот.

Закључак

Одаловић успева да кроз оквире наивне песме искаже најсложеније проблеме бића и да проговори о националној трагедији, егзистенцијалним и метафизичким питањима. У раду смо показали како се поезија овог песника постепено кретала ка усложњавању песничког израза, изграђивању песничке форме и ширењу симболике. Поезија Моша Одаловића разлистава се, како смо показали у раду, по концентричним круговима, од перспективе појединца (детета), преко певања о породичном животу, па, затим, о сеоском колективу и за вичајном универзуму, све до укључивања наивне свести у небески свет.

У зрелијој фази долази до узбиљења наивне песме, које се реализује креирањем целовите песничке космогоније, наслеђањем на колективно памћење и активирањем митских / фолклорних представа. Својом визијом мудрости бильног постојања Одаловићева поезија наслеђа се на поетику неосимболизма. Песничка поетика заснована је на идеји да и најмањи делић појавне стварности представља важан чинилац универзума у коме се огледа божанска мудрост (дете као зрнце васионе у поретку природа – човек – небески свет – абсолют), а она се наивној свести приближава антропоморфизацијом живог и неживог света, хумористичким тоном и виталистичким духом. Одаловићева поезија карактеристична је и по наглашеној комуникативности, песничким посланицама пријатељима и писцима које поштује (што се очитује и цитатношћу и интертекстуалним алузијама на њихова књижевна дела, као и накнадним забелешкама уз песме).

Приврженост породичном окриљу и сеоском колективу чини важан поетички чинилац Одаловићеве поезије – песнички субјект покушава да га сачува од заборава и обликује слику живота међу косовчицама. Потресна лирска исповест о отетом завичају који је из стварносног прерастао у метафизички чини најдубљи и најпотреснији круг Одаловићевог певања. На основу свега реченог, јасно је да је Одаловић много чиме размакао границе наивне песме, те да његова поезија чини значајан чинилац српског песништва за децу.

Извори:

- Одаловић 1975 – Одаловић, Мошо, *Врло важно*, Приштина: Јединство.
- Одаловић 1977 – Одаловић, Мошо, *Да ти кажем нешто*, Приштина: Јединство.
- Одаловић 1980 – Одаловић, Мошо, *Пегави генерали*, Приштина: Јединство / Горњи Милановац: Дечје новине.
- Одаловић 1982 – Одаловић, Мошо, *Од амебе до бебе* Београд: Делта прес.
- Одаловић 1986 – Одаловић, Мошо, *Друже тата, кућни командант*, Београд: Вук Караџић.
- Одаловић 1987 – Odalović, Mošo, *Neko je ukrao lastu*, Sarajevo: Književna zajednica Drugari.
- Одаловић 1988 – Одаловић, Мошо, *Овде нешто није у реду*, Крагујевац: Светлост.
- Одаловић 1990 – Одаловић, Мошо, *Неко је украо ласту*, Горњи Милановац: Дечје новине.
- Одаловић и др. 1994 – Одаловић, Мошо, Трифуновић, Душко, Ршумовић, Љубивоје, Радуловић, Драган, *Лирски покер*, Београд: SBM Ршум.
- Одаловић 1995 – Одаловић, Мошо, *Уврнута књига*, Врбас: Слово.
- Одаловић 1998 – Одаловић, Мошо, *Молим те, чувај се*, Приштина: Григорије Божовић.
- Одаловић 2008 – Одаловић, Мошо, *Где је лампино дете*, Београд: Завод за уџбенике.
- Одаловић 2009 – Одаловић, Мошо, *Жича пчелино чедо*, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“ / Манастир Жича.
- Одаловић 2017 – Одаловић, Мошо, *Добро јутро, Велика Хочо*, Београд: Задужбина „Десанка Максимовић“ / Народна библиотека Србије.

Литература:

- Башлар 2001 – Гастон Башлар, *Ваздух и снови (оглед о имагинацији кретања)*, превела с француског Мира Вуковић, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Елијаде 2011 – Елијаде, Мирча, *Расправа о историји религија*, Нови Сад: Академска књига.
- Јовановић 1995 – Јовановић, Александар, „Милосав Тешић. Утисци и слике са границе нестајања“, У Порекло песме. Девет разговора о поезији, Ниш: Просвета, 193–223.
- Карановић 2010 – Карановић, Заја, *Небеска невеста*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

- Милинковић 2014 – Милинковић, Миомир, *Историја српске књижевности за децу и младе*, Београд: Bookland.
- Миљковић 2011 – Миљковић, Бранко, *Орфејско завештање и друге песме*, Београд: Просвета.
- Радовић 2004 – Радовић, Душан, *Антологија српске поезије за децу*, Београд: СКЗ.
- Опачић 2015 – Опачић, Зорана, „Дете као лирски глас у поезији Драгана Радуловића (у конексту савремене поезије за децу“). У Калезић Радоњић, Светлана (ур.), *Стваралаштво Драгана Радуловића*, Подгорица / Херцег Нови: Институт за дјечију и омладинску књижевност / НВУ „Пријатељи“, 23–41.
- Опачић 2017 – Опачић, Зорана, *О живој води* (савремена поезија и приповедна проза за децу и младе), У Вуксановић Миро (ур.), *Српска књижевност за децу данас*, Нови Сад: Српска академија наука и уметности, Огранак САНУ у Новом Саду, 68-84.
- Петковић 2007 – Петковић, Новица, *Словенске пчеле у Грачаници (Огледи и чланци о српској књижевности и култури)*. Приредио Драган Хамовић, Београд: Завод за уџбенике.
- Требежанин 2000 – Требежанин, Жарко. *Представа о детету у српској култури*. Београд: Југословенски центар за права детета.
- Цветковић 2010 – Цветковић, Никола, *О елементима Одоловићеве поетике (традиционално), а о визуелној поезији – неоавантурдно*, У Јовановић, Виолета, Росић Тиодор (ур.), *Савремена књижевност за децу у науци и настави*, Јагодина: Педагошки факултет, 2010, 313-330.

Зорана Опачич

РАЗДВИЖКА РАМОК НАИВНОГО СТИХОТВОРЧЕСТВА

Резюме

Представленный в очерке анализ стихотворчества поэта Мошо Одоловича определяет его в рамках литературоведческих и эстетических жемчужин в стихотворчестве для детей, оценивает его причудливость и оригинальность, которые ему обеспечивают специальное место в сербском наивном стихотворчестве. В первой части очерка речь идет о том, как поэт принят среди литературоведов, будучи автором детской поэзии на самом деле. Очерк дотрагивается и до анализа диахронического созревания одоловичевской поэзии, наивной по своей сути но отвечающей на самые сложные вопросы о бытии, национальной трагедии, эгзистенции и метафизике. Он узнает умственнуюность растительного существования и бла-

годаря этому его стихи опираются на поэтику неосимволизма. Его неосимволистский образный прием опирается на идею о том, что даже крошечное явление реальной жизни представляет собой значительный элемент универсума и божественной мудрости. Сокрушительная лирическая исповедь об отнятом родном крае, который у него жив не в реальности а на уровне метафизики, представляет глубоко интимное и самое потрясающее ядро его стихов. Имея в виду все перечисленное, полностью будут отчетливы все толкования средств и поэтических приемов раздвижки рамок наивного стихотворчества, но и утверждения о том, что Мошо Одалович принадлежит к числу выдающихся сербских авторов детской поэзии.

Zorana Opačić

LAYING THE BOX OF A NAIVE POETRY

Summary

In this paper, we contextualize Mošo Odalović's poetry in literary, historical and poetic sense, trying to show how Odalović is innovative and authentic in children's poetry and thus deserves a special place in the canon of Serbian „naive“ poetry. In the first part of the paper, it is showed the reception of Odalović's poetry disproportionate with the status it occupies within the corpus of Serbian children's poetry. Then, it deals with the question of diachronic maturation in Odalović's poetry. Through the frames of naive poems, the poet expresses the most complex problems of beings, and speaks about national tragedy, existential and metaphysical issues. With his vision of the plant's wisdom, Odalović's poetry relies on the poetics of neosymbolism. His poetics is based on the idea that even the smallest part of the reality phenomenon is an equally important factor in the universe in which the divine wisdom is reflected. The tragic lyrical confession about the lost homeland, which has grown into a metaphysical issue, makes the deepest and most intimate Odalović's poetic circle. On the basis of all this, it is clear that Odalović spaced the boundaries of the naive poems, and that his poetry is a significant factor in Serbian children's poetry.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09-1 Одаловић М.(082)

ДЕСАНКИНИ мајски разговори (2017 ; Београд)

Поезија Моша Одаловића : зборник радова / Десанкини мајски разговори, Београд, 26. септембар 2017. ; уреднице Зорана Опачић и Мирјана Станишић. - Београд : Задужбина "Десанка Максимовић" : Народна библиотека Србије, 2018 (Београд : Чигаја штампа). - 262 стр. ; 21 см. - (Десанкини мајски разговори ; књ. 35)

Тираж 200. - Стр. 5-8: Уводна реч / уредници. - Белешке о ауторима:
стр. 255-260. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summaries ;
Резюме. - Регистар.

ISBN 978-86-82377-60-3 (ЗДМ)
ISBN 978-86-7035-421-0 (НБС)

a) Одаловић, Мошо (1947-) - Поезија - Зборници
COBISS.SR-ID 262850316

